

Тесленко М. М.,
кандидат педагогічних наук, доцент
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Юдіна Н. О.
кандидат психологічних наук, доцент
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

МОТИВАЦІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ

Одним із провідних компонентів навчальної діяльності є мотиваційна сфера. Шкільний вік має великі можливості розвитку мотиваційного чиннику, завдяки його динамічності та мінливості, але цей фактор також ховає у собі й небезпеку: якщо мотивацією не керувати, то може відбутися її зниження та регрес. Тому протягом навчання спостерігаються вияви як позитивного, так і байдужого або навіть негативного ставлення учнів до навчання.

У традиційній школі, за даними дослідників (М. І. Алексєєва, Г. С. Костюк, М. В. Матюхіна, В. Ф. Моргун та ін.), інтерес багатьох дітей до навчання після початкової школи згасає, виникає феномен «мотиваційного вакууму» [4, 5, 8].

Роботи О. К. Дусавицького, С. Д. Максименка, А. К. Маркової, Т. А. Матис, А. Б. Орлова та ін. доводять, що при створенні певних умов цього негативного фактору можна запобігти. На розвиток навчальної діяльності впливають не тільки взаємодія учня з учителем, а й співпраця учнів між собою в процесі спільного розв'язання навчальних задач. Значний дидактичний потенціал мають наступні форми організації спільної навчальної діяльності: оцінка, результат діяльності кожного залежить від успіху всієї групи; кожен член групи впевнений, що у випадку труднощів він одержить необхідну допомогу з боку інших її членів; стимулюється активність кожного члена групи, кожен може розраховувати на уважне ставлення до своєї думки; відносно однорідний соціометричний статус та рівень навчальних досягнень членів групи [1; 3; 11].

Одним із недоліків традиційної системи освіти вважається відірваність навчального матеріалу від реальних життєвих проблем та особистісного досвіду учня, що не приводить до перенесення здобутих у школі знань на реальні життєві ситуації. Позитивне ставлення до навчання вчитель у значній мірі може формувати за рахунок зв'язку викладання з життям і особистим досвідом школяра [12].

Важливими дидактичними прийомами розвитку мотивації навчання в школі є: уміння звернути увагу учнів на звичайні життєві факти і явища

під іншим кутом зору; підбір завдань, зміст яких пов'язаний із краєзнавчим матеріалом; відбір фактів, які найбільш цікавлять школярів, а саме – поєднаних із їх власним життям, із справами близьких та знайомих людей [6].

У практику сучасної школи впроваджується багато інноваційних ідей із метою покращання навчально-виховного процесу. Найбільш відомим та ефективним вважається інтегрований курс «Довкілля», автором якого є В. Р. Ільченко, дійсний член Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторією інтеграції змісту освіти Інституту педагогіки НАПН України [12]. Курс «Довкілля» інтегрує систему природничих дисциплін, введений до типових навчальних програм, охоплює велику кількість школярів, що його вивчають. Інтегроване навчання вбирає в себе позитивні елементи загальної педагогіки (традиційної, гуманістичної, педагогіки підтримки), елементи розвивального навчання, має великі можливості розвитку пізнавальних процесів, здібностей, інтелекту, а особливо – мотиваційної сфери учнів [12; 14; 15; 16].

Під час викладання інтегрованого курсу «Довкілля» в молодших класах виділені аспекти, що оптимізують навчальний процес.

До змістовних аспектів належать: використання міжпредметних зв'язків; використання практичних методів (досліди, практичні завдання, пошукова робота, спостереження); зв'язок із життєвим досвідом; використання краєзнавчого матеріалу; логічні методи передачі та відтворення інформації (моделювання, схематизація, узагальнення тощо).

До організаційних аспектів належать: уроки серед природи; екскурсії на природу; динамічні перерви; робота в групах; читання дорослому; індивідуальні методи (намалюй, склади казку, поміркуй); користування дослідницькими приладами; вільний вибір дитиною способу вираження своїх знань та інтересів (розповідь, малюнок, модель, гра). Ці аспекти сприяють позитивному розвитку мотивації навчання молодших школярів [14, 15, 16].

Сприятливими рисами для розвитку мотивації навчання можна вважати: загальне позитивне відношення дитини до школи; широту інтересів, зацікавленість багатьма явищами навколишнього життя; допитливість; високий авторитет учителя. Ці особливості школярів сприяють зміцненню широких соціальних мотивів обов'язку, відповідальності, розуміння необхідності вчитися [6; 12].

Аналіз психологічної літератури свідчить про те, що дослідження мотивації навчання учнів має певні складності. Більшість відомих методик розраховані на сформованість вмінь швидко читати, здійснювати рефлексію своїх мотивів, порівнювати їх між собою, здатність в усній чи письмовій формі вільно і точно виражати свої думки. Школярі не завжди відверті, відповіді учнів бувають суб'єктивними, тому що усвідомлення власної поведінки є дуже складним навіть для дорослих. Але й суб'єктивні

відповіді заслуговують на серйозну увагу, оскільки в них відображений характер усвідомлення учнем себе, своєї поведінки [2].

Процедура дослідження мотивації може проводитися індивідуально з кожним учнем або малогруповим методом. Під час дослідження кожен учень повинен мати індивідуальний бланк методики дослідження, таблицю, малюнки, що значно полегшує роботу. Для дослідження мотивації в практиці традиційно використовуються комплексні дослідження, що включають окремі прямі, опосередковані, або проєктивні методики [2].

У даній роботі для дослідження мотивації застосовано «методику парних порівнянь мотивів діяльності учнів» [9], створену автором багатовимірної теорії особистості В. Ф. Моргуном [7]. Методика призначена для дослідження полімотивації особистості за такими інваріантами її структури – мотивів-рівнів, мотивів-форм, мотивів-переживань, мотивів-змістів діяльності учнів.

Методикою задаються різні проєкції розглядання мотивів, тому кожна позиція по-новому входить у різні системні зв'язки, можливі повтори певних позицій із різними показниками в різних проєкціях, що дає можливість взаємоуточнення та взаємодоповнення під час аналізу результатів дослідження. Саме це робить дану методику ефективною у дослідженні мотивації навчання.

Методика складається з двох частин: перша частина (*анкета*) дозволяє виявити включення навчального компоненту в різні види діяльності та визначити питому вагу цього навчального компоненту, виявити мотиви-настрої учнів; друга частина (*парні порівняння мотивів*) дозволяє порівнювати різні мотиви та модальності настрою і визначати з них найбільш привабливі для дітей, що в підсумку дає можливість виявити ієрархію мотивів кожного учня.

Експериментальне дослідження розвитку мотивації учнів початкової школи у процесі інтегрованого навчання проводилося на базі лабораторії інтеграції змісту освіти інституту педагогіки НАПН України та шкіл №№ 10, 30, 31, 37 м. Полтави і охопило 300 учнів початкових класів [13].

Опитування школярів проводилося з використанням спеціального надрукованого бланку. Учням пропонувалось відповісти на питання анкети. Передбачалося, що не тільки в шкільному навчанні, але і в інших видах діяльності певне місце повинне належати шкільному життю взагалі, взаєминам з однокласниками та вчителем, навчанню. Останні п'ять питань анкети дозволяли виявляли різні модальності свого настрою під час перебування ту школі (від крайнього позитивного до крайнього негативного).

Під час обробки результатів анкетування на підставі аналізу відповідей враховується декілька змістовних блоків: навчання, хобі, спорт, заняття в позашкільних закладах (образотворчих гуртках, музичних школах, заняття танцями тощо), господарська праця, ігри, перегляд

програм телебачення, читання, допомога друзям у навчанні, вдосконалення характеру тощо. Перші п'ять питань можна аналізувати з точки зору причин різних модальностей настрою учнів. Підраховується кількість відповідей по кожному блоку для кожного учня, а потім для кожної групи (класу).

Для дослідження ієрархії мотивів та модальностей настрою молодших школярів було використано другу частину методики – *парні порівняння мотивів*, яка представляє собою сукупність суджень-індикаторів. Кожне судження-індикатор відповідає певному виду діяльності.

Судження-індикатори різних змістів діяльності:

- функціонування (ігровий) – займатися захоплюючою справою;
- обов'язку (трудоий) – доводити до кінця справу, необхідну для інших;

- спілкування – активно спілкуватися з людьми;
- саморозвиток – удосконалювати свій характер та здібності.

Судження-індикатори різних рівнів складності діяльності:

- шкільне навчання – займатися під керівництвом вчителя;
- відтворення – виконувати звичні обов'язки;
- творчість – творчо та самостійно виконувати будь-яку справу.

Судження-індикатори різних форм діяльності:

- моторно-продуктивна – робити щось своїми руками, виконувати фізичну роботу;

- перцептивна – спостерігати за оточуючим, слухати розмови;
- мовленнєво-розумова – розповідати по пам'яті, вирішувати задачі.

Судження-індикатори різних модальностей настрою:

- крайній позитивний – дуже радісний настрій;
- позитивний – добрий настрій;
- нейтральний – нормальний настрій;
- негативний – поганий настрій;
- крайній негативний – дуже поганий настрій.

У ході роботи з методикою один із мотивів учні обирають частіше, а інший обирають рідко чи не обирають зовсім. Підраховується загальна кількість виборів кожного з мотивів, на підставі чого проводиться їх ранжування. Таким же чином порівнюються різні модальності шкільних настроїв.

Бланк методики парних порівнянь мотивів діяльності учнів

(за В. Ф. Моргуном [9])

Частина 1

Інструкція: дай, будь ласка, відповідь на питання анкети стосовно твого шкільного життя та улюблених справ.

Питання анкети:

1. Що тебе більш за все радує у школі?
2. У чому причина твого доброго настрою у школі?

3. Коли у тебе буває нормальній настрій?
4. Що є основною причиною поганого настрою?
5. Що тебе більш за все засмучує у школі?
6. Яку справу ти вважаєш для себе найзахоплюючою?
7. З ким ти більш за все любиш спілкуватися?
8. Які якості твого характеру та здібності ти намагаєшся поліпшити?
9. Яку справу, необхідну для інших, ти намагаєшся доводити до кінця?
10. Чим тобі подобається займатися під керівництвом учителів?
11. Які звичні обов'язки ти виконуєш із найбільшим бажанням?
12. Що ти любиш робити творчо та самостійно?
13. Що ти намагаєшся робити своїми руками, яку фізичну роботу виконувати?
14. Що ти любиш слухати і за чим ти міг би спостерігати годинами?
15. Про що ти любиш розповідати іншим, про що розмірковувати?

Частина 2

Інструкція: У таблиці наведені різні види діяльності. Уважно прочитай кожен рядок. З двох варіантів вибери той, який подобається тобі більше. Обведи номер обраної відповіді у середніх стовпчиках таблиці (1 або 2).

Що тобі більше подобається?

1	Займатися захоплюючою справою	1	або	2	Активно спілкуватися з людьми
2	Покращувати свій характер та здібності	3	або	4	Доводити почату справу до кінця, до потрібного для інших результату
3	Займатися під керівництвом вчителів	5	або	6	Виконувати звичні обов'язки
4	Самостійно і творчо виконувати все, що робиш	7	або	8	Робити щось своїми руками, працювати фізично
5	Слухати розмови, спостерігати за оточуючим	9	або	10	Розповідати по пам'яті, вирішувати задачі в умі
6	Займатися захоплюючою справою	1	або	3	Покращувати свій характер та здібності
7	Активно спілкуватися з людьми	2	або	4	Доводити почату справу до кінця, до потрібного для інших результату
8	Самостійно і творчо виконувати все, що робиш	7	або	5	Займатися під керівництвом вчителів
9	Робити щось своїми руками, працювати фізично	8	або	6	Виконувати звичні обов'язки
10	Займатися захоплюючою справою	1	або	9	Слухати розмови, спостерігати за оточуючим
11	Розповідати по пам'яті, вирішувати задачі в умі	10	або	2	Активно спілкуватися з людьми

12	Доводити почату справу до кінця, до потрібного для	4	або	1	Займатися захоплюючою справою
----	--	---	-----	---	-------------------------------

	інших результату				
13	Активно спілкуватися з людьми	2	або	5	Займатися під керівництвом вчителів
14	Виконувати звичні обов'язки	6	або	3	Покращувати свій характер та здібності
15	Доводити почату справу до кінця, до потрібного для інших результату	4	або	7	Самостійно і творчо виконувати все, що робиш
16	Робити щось своїми руками, працювати фізично	8	або	5	Займатися під керівництвом вчителів
17	Слухати розмови, спостерігати за оточуючим	9	або	6	Виконувати звичні обов'язки
18	Самостійно і творчо виконувати все, що робиш	7	або	10	Розповідати по пам'яті, вирішувати задачі в умі
19	Робити щось своїми руками, працювати фізично	8	або	1	Займатися захоплюючою справою
20	Активно спілкуватися з людьми	2	або	9	Слухати розмови, спостерігати за оточуючим
21	Розповідати по пам'яті, вирішувати задачі в умі	10	або	3	Покращувати свій характер та здібності
22	Займатися під керівництвом вчителів	5	або	1	Займатися захоплюючою справою
23	Активно спілкуватися з людьми	2	або	6	Виконувати звичні обов'язки
24	Покращувати свій характер та здібності	3	або	7	Самостійно і творчо виконувати все, що робиш
25	Робити щось своїми руками, працювати фізично	8	або	4	Доводити почату справу до кінця, до потрібного для інших результату
26	Займатися під керівництвом вчителів	5	або	9	Слухати розмови, спостерігати за оточуючим
27	Розповідати по пам'яті, вирішувати задачі в умі	10	або	6	Виконувати звичні обов'язки
28	Самостійно і творчо виконувати все, що робиш	7	або	1	Займатися захоплюючою справою
29	Активно спілкуватися з людьми	2	або	8	Робити щось своїми руками, працювати фізично
30	Слухати розмови, спостерігати за оточуючим	9	або	3	Покращувати свій характер та здібності
31	Розповідати по пам'яті, вирішувати задачі в умі	10	або	4	Доводити почату справу до кінця, до потрібного для інших результату
32	Займатися захоплюючою справою	1	або	6	Виконувати звичні обов'язки
33	Самостійно і творчо виконувати все, що робиш	7	або	2	Активно спілкуватися з людьми
34	Покращувати свій характер та здібності	3	або	8	Робити щось своїми руками, працювати фізично
35	Слухати розмови, спостерігати за оточуючим	9	або	4	Доводити почату справу до кінця, до потрібного для інших результату
36	Розповідати по пам'яті, вирішувати задачі в умі	10	або	5	Займатися під керівництвом вчителів
37	Займатися захоплюючою справою	1	або	10	Розповідати по пам'яті, вирішувати задачі в умі
38	Покращувати свій характер та здібності	3	або	2	Активно спілкуватися з людьми
39	Займатися під керівництвом	5	або	3	Покращувати свій характер та

	вчителів				здібності
40	Слухати розмови, спостерігати за оточуючим	9	або	7	Самостійно і творчо виконувати все, що робиш
41	Виконувати звичні обов'язки	6	або	4	Доводити почату справу до кінця, до потрібного для інших результату
42	Робити щось своїми руками, працювати фізично	8	або	5	Займатися під керівництвом вчителів
43	Самостійно і творчо виконувати все, що робиш	7	або	6	Виконувати звичні обов'язки
44	Розповідати по пам'яті, вирішувати задачі в умі	10	або	8	Робити щось своїми руками, працювати фізично
45	Доводити почату справу до кінця, до потрібного для інших результату	4	або	6	Виконувати звичні обов'язки

Який настрій у тебе частіше за все буває в школі?

I	Дуже радісний, веселий	1	або	5	Дуже поганий, сумний
II	Добрий	2	або	3	Нормальний
III	Поганий	4	або	1	Дуже радісний, веселий
IV	Нормальний	3	або	5	Дуже поганий, сумний
V	Поганий	4	або	2	Добрий
VI	Дуже радісний, веселий	1	або	3	Нормальний
VII	Дуже поганий, сумний	5	або	2	Добрий
VIII	Нормальний	3	або	4	Поганий
IX	Добрий	2	або	1	Дуже радісний, веселий
X	Дуже поганий, сумний	5	або	4	Поганий

Розглянемо результати дослідження структури мотивації навчання учнів початкових класів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Довкілля», щодо включення навчального компоненту в різні види діяльності.

Відповіді по кожному питанню були згруповані за змістом у окремі узагальнені блоки. До *мотивації навчання* віднесено наступні блоки:

– навчання (приклади відповідей блоку – «люблю навчатися», «подобається вчитися» тощо);

– шкільне життя взагалі (приклади відповідей блоку – «люблю ходити до школи», «подобається в школі», «подобуються шкільні заходи» тощо);

– задоволення від отримання знань (приклади відповідей блоку – «хочу отримувати нові знання», «подобається пізнавати нове та цікаве» «люблю слухати цікаві розповіді вчителя» тощо);

– радість від вивчення окремого навчального предмету (приклади відповідей блоку – «люблю розв'язувати задачі з математики», «подобається урок довкілля», «найбільше люблю займатися фізкультурою» тощо);

– взаємини з однокласниками і вчителем (приклади відповідей блоку – «я найбільше засмучуюся, коли посварюся з друзями», «люблю спілкуватися з вчителем», «допомагаю друзям у навчанні», «у мене

псується настрої, коли вчитель робить зауваження», «із задоволенням виконую прохання друзів» тощо);

– оцінка (приклади відповідей блоку – «падає настрої від поганої оцінки», «найбільше радію високій оцінці» тощо);

– відміна уроків, закінчення уроків (приклади відповідей блоку – «радію, коли відмінюють уроки», «найгарнішим настрої стає, коли закінчуються уроки» тощо).

Проаналізуємо результати анкетування школярів для визначення включення навчального компоненту в різні види діяльності.

Перші чотири питання анкети дозволяють розглянути включення учнями навчального компоненту та мотивів навчання у різні за змістом діяльності: *функціонування, обов'язкову, спілкування та саморозвитку*. Навчання визначається школярами в якості: своєї улюбленої справи; справи, що потрібна для інших; сфери спілкування; сфери саморозвитку.

Перше питання анкети «Яку справу ти вважаєш для себе самою найзахоплюючою?» розкриває *включення навчального компоненту в ігрову діяльність* (діяльність функціонування) і вибір школярами навчання в якості найзахоплюючої для них справи.

У контрольній групі, яка працювала за традиційною програмою, різні заняття в якості захоплюючої справи розподілися наступним чином: 1 місце – заняття спортом (35,5%), 2 місце – навчання (18,9%), 3 місце – ігри (15%), 4 місце – музика, танці, образотворче мистецтво (12,6%), 5 місце – спілкування з друзями (7,1%), 6 місце – хобі (5,5%), 7 місце – читання (3,1%), 8 місце – телебачення (1,6%), 9 місце – допомога батькам (0,8%). В експериментальній групі на першому місці в якості улюбленої справи розташоване навчання (20% виборів), на другому – заняття в інших закладах: музичних школах, школах мистецтв, образотворчих і танцювальних гуртках (17,7% виборів). Майже таку ж кількість виборів (17,6%) отримали заняття спортом, які опинилися на четвертому місці. Великий відсоток дітей експериментальної групи обрав улюбленим заняттям читання (15,7 % виборів). На п'ятому місці – хобі (12% виборів), куди належать вишивання, плетіння, випилювання, випалювання тощо. Шосте місце посідає спілкування з друзями (8,2%), сьоме – ігри (5,7%), восьме, останнє, – допомога батькам (3,1%).

Таким чином, аналіз включення навчального компоненту в ігрову діяльність (функціонування) виявив у експериментальній групі, яка навчалася за програмою «Довкілля»: більш високе рангове місце навчання як найзахоплюючої для дітей справи; більшу захопленість читанням як улюбленою справою; вищі рангові місця занять у позашкільних закладах та занять хобі.

Друге питання анкети «Яку справу, необхідну для інших, ти намагаєшся доводити до кінця?» розкриває *включення навчального компоненту в трудову діяльність*.

Перше місце в обох групах займає «допомога батькам по

господарству»: в контрольній групі – 63,7% виборів, в експериментальній групі – 66,7%. Далі місця розподілилися наступним чином. У контрольній групі: 2 місце – власні навчальні обов'язки (18,3%), 3 місце – виконання прохань оточуючих (13%), 4 місце – допомога друзям у навчанні (2,3%), 5 місце – ігри (0,8%). Експериментальна група: 2 місце – виконання прохань друзів та дорослих (13,2%), 3 місце – допомога друзям у навчанні (12,6%). 4 місце – власні навчальні обов'язки (7,5%).

Таким чином, аналіз включення навчального компоненту в трудову діяльність виявив у експериментальній групі більший відсоток *допомоги друзям у навчанні* (в порівнянні з контрольною). Та набагато менший відсоток виборів *власних навчальних обов'язків* як справи, необхідної для інших, що дитина доводить до кінця. У додатковій розмові (після обробки результатів анкетування) діти експериментальної групи пояснювали відсутність цієї відповіді тим, що власні навчальні обов'язки є справою, яка потрібна перш за все безпосередньо їм, а не іншим, що вони навчаються в першу чергу для себе, для того, щоб досягти чогось в житті. Ця точка зору дітей була підтверджена і результатами інших методик дослідження мотивації навчання.

Третє питання анкети «Які якості твого характеру та здібності ти намагаєшся поліпшити?» розкриває *включення навчального компоненту у діяльність саморозвитку*.

В обох групах на першому місці – бажання покращити навчання. Ми бачимо, що більш половини дітей експериментальної групи бажають покращити в першу чергу свої навчальні досягнення (59,9% виборів). У контрольній групі цей мотив також займає перше місце, але з нижчим відсотком (38,6% виборів). У контрольній групі 2 місце належить бажанням покращити спортивні результати (31,1%), 3 місце – вдосконаленню поведінки та характеру (19,8% виборів), останнє, 4 місце, як і в експериментальному класі, – досягненню успіхів у позашкільних закладах (10,1%). На 2 місці в експериментальній групі знаходиться бажання учнів удосконалювати свою поведінку та позитивні риси свого характеру, позбавлятися негативних рис характеру та поведінки (27,7% виборів). На 3 місці – бажання досягти кращих спортивних результатів (8,7%), и на четвертому – досягти успіхів у позашкільних закладах (4,5% виборів).

Таким чином, аналіз включення навчального компоненту до діяльності саморозвитку учнів експериментальної групи виявив більш високий відсоток вибору навчальної діяльності як сфери, яку вони бажають удосконалювати; і також вище рангове місце мотиву удосконалення поведінки та позитивних рис характеру, ніж у контрольній групі.

Четверте питання анкети «З ким ти найбільше любиш спілкуватися?» розкриває *включення навчального компоненту до діяльності спілкування*.

Рангові місця в обох групах розподілилися однаково, але з дещо

різним відсотковим значенням. В обох групах на першому місці бажання спілкуватися з друзями (60% – у контрольній групі та 68,5% виборів у експериментальній). Друге місце належить спілкуванню з членами сім'ї – батьками, братами та сестрами. Тут перевага за контрольною групою (25,5% виборів у контрольній та 22,5% – в експериментальній групах). Спілкування з вчителем – на третьому місці, але в експериментальній групі з вдвічі більшим показником (контрольна група – 4,7% та експериментальна – 9,2% виборів).

Таким чином, аналіз включення навчального компоненту до діяльності спілкування виявила в експериментальній групі більшу кількість дітей, які бажають спілкуватися в першу чергу з однокласниками та вдвічі більше учнів, які бажають спілкуватися з учителем.

Результати аналізу включення учнями експериментальної групи навчального компоненту в різні за змістом видів діяльності дозволів виявити вищі показники: навчання як найзахоплюючої справи; допомоги один одному у навчанні; вибору навчання як сфери удосконалення; спілкування з однокласниками та вчителем; значущості занять у позашкільних навчальних закладах та хобі.

Наступні три питання допомагали проаналізувати мотивацію навчання за умов ускладнення *рівня діяльності: навчання, відтворення, творчості*.

П'яте питання анкети – «Чим тобі подобається займатися під керівництвом вчителів?» розкриває мотивацію на рівні *шкільного навчання*. Місця всіх виборів розподілилися в обох групах однаково, але з різним відсотковим значенням.

Перше місце за кількістю виборів у обох групах посідає окремий навчальний предмет (90,6% виборів у контрольній групі та 76,1% – в експериментальній). На 2 місці – навчання взагалі (бажання пізнавати нове, ставати розумним, навчатися новому, слухати вчителя, виконувати його завдання). Але в експериментальній групі майже втричі більше учнів віддають перевагу цьому вибору, ніж у контрольній (15,1% та 5,5% відповідно). На 3 місці – екскурсії, прогулянки та спостереження на природі, уроки серед природи. Цих виборів у експериментальній групі (8,8%) майже вдвічі більше контрольної (3,9%), причому учні контрольної групи обирали в цьому блоці екскурсії тільки як позашкільні заходи.

Таким чином, на рівні шкільного навчання ми можемо відмітити значну кількість дітей експериментальної групи, які полубляють займатися під керівництвом учителів, навчанням взагалі, в усіх його видах, пізнавати зі вчителем нове, отримувати знання та слухати розповіді вчителя, відвідувати разом уроки серед природи, екскурсії з класом на природу в позаурочний час.

Включення *навчального компоненту до діяльності на рівні відтворення* розкриває шосте питання анкети: «Які звичні обов'язки ти виконуєш з найбільшим бажанням?».

Найбільша кількість відповідей в обох групах припадає на допомогу батькам по господарству (експериментальна група – 51,5% виборів, контрольна – 59,8% виборів), вона займає 1 місце. На 2 місці в обох групах – виконання уроків. Але в експериментальній групі майже вдвічі більше дітей обирають цю відповідь, ніж в контрольній (відповідно – 41,6% та 21,3%). На 3 місці в обох групах – розваги, ігри, перегляд програм телебачення. Але в експериментальній групі кількість таких відповідей майже в три рази менше, ніж в контрольній (відповідно 6,9% та 18,9%).

Таким чином, аналізуючи включення навчального компоненту до діяльності на рівні відтворення, можна сказати, що серед звичних обов'язків із найбільшим бажанням діти обох груп допомагають батькам по господарству. Особливу увагу звертає на себе те, що вдвічі більше дітей експериментальної групи до звичних обов'язків на рівні відтворення відносять виконання домашніх завдань.

Сьоме питання анкети: «Що ти любиш робити творчо та самостійно?» – розкриває *включення навчального компоненту у діяльність на рівні творчості*.

Як ми бачимо, в обох групах лідерство належить творчим проявам у хобі: контрольна – 45,7% виборів, експериментальна група – 40,8% виборів. (Своїм хобі діти визначили вишивання, плетіння, майстрування, випилювання тощо). На другому місці в контрольній групі – малювання з 36,2% виборів. На третьому – уроки (10,2%), четверте поділили господарська праця та складання віршів та оповідань (по 3,9% виборів). Друге місце в експериментальній групі посідають дійсно творчі види діяльності: складання віршів, оповідань, казок, пісень. Цей вид творчості обирають 22,6% дітей експериментальної групи. На третьому місці в експериментальній групі – творче виконання навчальних завдань, яке обирають 18,9% дітей. На четвертому місці – малювання (16,4%), на п'ятому – господарська праця (1,3% виборів).

Таким чином, аналіз включення навчального компоненту в творчу діяльність звертає увагу на наступне. Діти контрольній групи віддають перевагу творчим заняттям хобі в позашкільних закладах та малюванню вдома. Діти експериментальної групи більше виконують навчальні завдання творчо і самостійно, більше займаються творчим складанням оповідань, віршів, пісень, казок. Це, на наш погляд, повинно сприяти кращому розвитку мовленнєво-розумової діяльності.

Важливим, на наш погляд, є більший відсоток навчальних мотивів, що мотивують різні рівні діяльності в експериментальній групі. А саме:

- більше дітей шкільну навчальну діяльність мотивують широкими пізнавальними мотивами «взагалі навчатися», «пізнавати щось нове і цікаве», «слухати вчителя»;

- менше учнів мотивують шкільне навчання інтересом до певного навчального предмету;

- більше учнів мотивують інтерес до шкільного навчання

цікавістю екскурсій, уроків серед природи; причому, якщо в контрольній групі ці екскурсії є позашкільними заходами, то в експериментальних групах – це уроки інтегрованого курсу «Довкілля» серед природи та екскурсії на природу;

– більше дітей мотивують діяльність відтворення виконанням домашнього завдання, підготовкою до уроків;

– більше дітей мотивують творчу діяльність підготовкою уроків та виконанням домашніх завдань.

Наступні три питання анкети дозволяють проаналізувати включення навчального компонента в різні *форми діяльності: моторно-продуктивну, спостереження, мовленнєво-розумову.*

Восьме питання анкети: «Що ти намагаєшся робити своїми руками, яку фізичну роботу виконувати?» – розкриває включення навчального компонента до моторно-продуктивної форми діяльності.

В обох групах на першому місці з переважною кількістю відповідей заняття хобі (82,4% виборів в експериментальній групі та 64,4% – в контрольній). На другому місці – заняття спортом, котрим учні експериментальній групі віддають вибори майже вдвічі менше, ніж діти контрольній групі (10,1% та 18,9% відповідно). На третьому місці – допомога батькам по господарству, яку діти експериментальної групи знов обирають майже вдвічі рідше (7,5% та 16,5% виборів відповідно).

Таким чином, аналіз моторно-продуктивної діяльності виявив, що учні обох груп взагалі не включають навчальний компонент в цю форму діяльності. Учні експериментальної групи віддають перевагу заняттям хобі, а займаються спортом та допомагають батькам по господарству менше.

Дев'яте питання анкети: «Що ти любиш слухати і на що міг би дивитися годинами?» розкриває включення навчального компонента у діяльність спостереження.

У контрольній групі лідерство належить перегляду телебачення (37% виборів), на другому місці спостереження за природою (30,7% виборів), на третьому – слухання музики (26%), на четвертому – спостереження за оточуючими людьми (6,3% виборів). Тепер видно, що вище рангове місце мотиву спостереження контрольної групи в ієрархії мотивів (в першій частині методики) цей мотив посів за рахунок перш за все телебачення. В експериментальній групі перше місце належить спостереженням за природою, рослинами, тваринами (57,2% виборів), друге місце займає слухання музики (25,5% виборів), на третьому – спостереження за оточуючими людьми, їх стосунками (8,8%), та на четвертому – перегляд передач телебачення (8,2% виборів). Як бачимо, відповіді дітей свідчать, що більшість учнів експериментальної групи розуміють смисл слова «спостереження» в більш науковому розумінні та згідно з цим обирають об'єкт спостереження. А багато учнів контрольної групи не розуміють різниці між дійсно спостереженням і переглядом програм телебачення, що

і виводить цю відповідь на перше місце в контрольній групі.

Таким чином, аналіз мотивації спостереження виявив: не зважаючи на те, що спостереження є безпосередньою складовою навчання, учні обох груп не мотивують навчанням дану форму діяльності. Учні експериментальної групи перш за все спрямовані на спостереження саме за живою природою, рослинами, тваринами, більше спостерігають за оточуючими людьми та їх взаєминами.

Десяте питання анкети: «Про що ти любиш розповідати іншим, про що розмірковувати?» виявляє включення навчального компоненту в мовленнєво-розумову форму діяльності.

В обох групах на першому місці знаходяться розповіді дітей про події власного життя (42,2% виборів в експериментальній групі та 40,9% – у контрольній). У контрольній групі на другому місці опинилися розмови дітей про те, що вони бачили по телевізору (27,6% виборів), на третьому – розповідання анекдотів (15,7%), на четвертому – навчання (13,4%), на п'ятому – прочитана книга (2,4% виборів). На другому ж місці в експериментальному класі – міркування дітей про шкільне життя, навчальні завдання, навчання взагалі (22,6%). На третьому – розмови про переглянуті по телебаченню передачі та фільми (19,5% виборів). На четвертому місці – міркування над прочитаною книгою та розмови про це (11,3%). На останньому місці – розповідання анекдотів (3,8% виборів).

Таким чином, аналізуючи включення навчального компоненту у мовленнєво-розумову форму діяльності необхідно відмітити, що для учнів експериментальної групи більш важливими є розмови про навчальні задачі, навчання, шкільне життя. Частіше учні розмірковують над прочитаною книгою та обговорюють це між собою. Менше обговорюють переглянуті телепередачі та розповідають один одному анекдоти.

Результати аналізу включення учнями експериментальної групи навчального компоненту до *діяльності різних форм* виявив низький рівень включення навчального компоненту до таких форм діяльності, як спостереження і моторно-продуктивної та вищу значущість розмов про навчальні задачі, навчання, шкільне життя, міркувань над прочитаним та обговорення прочитаного.

Тепер, після детального розгляду всіх складових розглянемо окремо *саме мотивацію навчання в усіх аспектах діяльності* (відсоткове співвідношення показників надано у табл. 1), на підставі чого можна зробити наступні висновки.

Інтегрований курс сприяє тому, що більше учнів:

- вважають своєю улюбленою справою навчання та спілкування з однокласниками;
- частіше допомагають один одному в навчанні;
- включають навчальну діяльність у сферу саморозвитку;
- люблять спілкуватися з учителем і однокласниками;

Таблиця 1 – Питома вага мотивації навчання з боку різних видів діяльності учнів молодших класів контрольної та експериментальної групи

Інваріанти діяльності особистості	Включення навчального компоненту	
	Кількість виборів мотиву (в %)	
	Контр. група	Експ. група
За змістом:		
Ігрова (захоплююча справа)	18,2	20
Трудова (справа, необхідна для інших)	18,3	7,5
Саморозвиток (покращати результати)	38,6	59,9
Спілкування: вчитель	4,7	9,2
однокласники	60	68,5
За рівнем:		
Шкільне навчання:		
широкі навчальні мотиви	5,5	15,1
окремий предмет	90,6	76,1
уроки на природи, екскурсії на природу	3,9	8,8
Відтворення (звичні обов'язки)	21,4	41,6
Творчість (творчі виконання справ)	10,2	18,9
За формою:		
Моторно-продуктивна (робити руками)	-	-
Перцептивна (слухати, спостерігати)	-	-
Мовленнєво-розумова (розумові завдання)	13,4	22,6

– у шкільному навчанні (під керівництвом учителів) більше люблять відвідувати уроки серед природи, взагалі всьому навчатися, розумнішати;

- на рівні відтворення обирають навчальні обов'язки;
- на рівні творчості обирають навчальні завдання;
- у розмовах один із одним віддають перевагу темам розмов про своє навчання, шкільне життя, навчальні завдання.

Вивчення інтегрованого курсу впливає на розвиток мотивів таким чином, що в якості справи, необхідної для інших, учні рідше обирають власні навчальні обов'язки; у шкільному навчанні (під керівництвом учителів) менше віддають перевагу вивченню окремого шкільного предмету; формам діяльності спостереження та моторно-продуктивній.

Перейдемо до результатів дослідження модальностей настроїв, коли учню пропонувався вибір індикатора, що відображує його емоційний стан у школі. У таблиці 2 надано показники мотивування різних модальностей настрою учнів – від крайнього позитивного до крайнього негативного.

Питання анкети: «Що тебе більш за все радує у школі?» дозволяє виявити, що впливає на *дуже позитивний настрій* учнів.

В обох групах учні частіше за все радіють у школі гарним оцінкам – 62,2% виборів у експериментальній групі та 59,9% – у контрольній. На другому місці – вивчення улюбленого шкільного предмету – 13,8% виборів у експериментальній та 16,5% – у контрольній групі. Третє місце належить відносинам із однокласниками – на них припадає 8,8% виборів експериментальній групі і 6,3% контрольній. Далі місця виборів не

Таблиця 2 – Мотивування різних модальностей настрою учнями контрольної та експериментальної групи

Модальність настрою	Мотивування настрою	Вибори контроль. групи (%)	Вибори експер. групи (%)
Дуже гарний	оцінка	59,1	62,9
	окремий навчальний предмет	16,5	13,8
	шкільне життя	3,9	5
	взаємини з однокласниками	6,3	8,8
	взаємини з вчителем	3,1	1,3
	придбання знань	3,1	4,4
	відміна уроків	4,0	1,2

Гарний	оцінка	48,8	54,7
	окремий предмет	9,4	11,9
	шкільне життя	5,5	5
	взаємини з однокласниками	18,1	13,2
	взаємини з вчителем	2,4	1,9
	придбання знань	0,8	2,5
	відміна уроків	3,9	2,5
Нормальний	оцінка	34,6	39,6
	окремий предмет	9,4	8,8
	шкільне життя	17,3	14,5
	взаємини з однокласниками	5,5	8,8
	взаємини з вчителем	0,8	4,4
	відміна уроків	15	4,4
	перерва	3,9	2,5
Поганий	оцінка	68,5	61
	окремий предмет	3,9	3,8
	взаємини з однокласниками	17,3	16,4
	взаємини з вчителем	5,5	5
Дуже поганий	оцінка	73,2	57,9
	окремий предмет	5,5	6,3
	взаємини з однокласниками	11,8	20,8
	взаємини з вчителем	4,7	8,2

співпадають. У контрольній групі четверте місце належить відміні уроків (4%), п'яте – подіям шкільного життя (3,9%), шосте місце поділили між собою відносини з друзями та придбання знань (по 3,1% виборів). В експериментальній групі на четвертому місці події шкільного життя (5% виборів), на п'ятому – придбання знань (4,4%), на шостому – відносини з вчителем (1,3%), на сьомому – радість від відміни уроків (1,2%). До графі «інше» ми віднесли всі вибори, які склали окремо менше одного відсотку кожний.

Отже, аналіз причин дуже позитивного настрою виявив в обох групах найбільшу залежність самих учнів обох груп від оцінки, вивчення улюбленого шкільного предмета (з декілька більшим показником контрольної групи) та стосунків з однокласниками (з більшим показником експериментальної групи).

Питання анкети: «У чому причина твого гарного настрою у школі?» дозволяє виявити мотивацію *позитивного* настрою учнів.

Перші три місця в обох класах знов співпадають і належать послідовно оцінці (54,7% виборів – експериментальна група та 48,8% – контрольна), стосункам із однокласниками (13,2% та 18,5% виборів) та вивченню улюбленого шкільного предмету (11,9% та 9,4%). Четверте місце в експериментальній групі посідають події шкільного життя (5% виборів), п'яте – перерва (4,4%), шосте розподілили відміна уроків та придбання знань (по 2,5%), на сьомому місці відносини з вчителем (1,9%) та на восьмому – самопочуття (1,2%). В контрольній групі четверте місце посідає перерва (6,3% виборів), п'яте шкільне життя (5,5%), шосте – відміна уроків (3,9%), сьоме – відносини з вчителем (2,4%). Вибори самопочуття та придбання знань зустрічалися в 0,8% відповідей.

Таким чином, аналізуючи причину *позитивного настрою*, можна сказати, що гарний настрій учнів обох класів знов залежить перш за все від оцінки (з більшим показником експериментальної групи), відносин із друзями (більший показник контрольної групи), та вивчення улюбленого шкільного предмету (з більшим показником знов експериментальної групи). Учні експериментальної групи менш радіють відміні уроків та перерві, та більше – процесу придбання знань, навчанню взагалі та гарному самопочуттю.

Питання анкети: «Коли у тебе в школі нормальний настрій?» розкриває причини *нейтрального настрою*.

Тут співпадають тільки два місця: перше посідає знов оцінка (34,6% виборів контрольної групи та 39,6% виборів – експериментальної), друге – шкільне життя взагалі (17,3% учнів контрольної та 14,5% учнів експериментальної групи мають нормальний настрій, «коли в школі все добре», «коли я в школі й у мене все гаразд» тощо). У контрольній групі третє місце належить відміні уроків (15%), четверте – вивченню окремого предмету (9,4% виборів), п'яте – відносинам із друзями (5,5%), шосте – перерві (3,9%), сьоме – поділили самопочуття та відносини в сім'ї (по 1,6% виборів). На восьмому місці – відносини з вчителем (0,8% виборів). Третє місце в експериментальній групі поділили відносини з друзями та вивчення улюбленого предмету (по 8,8% виборів). Четверте місце посідає добре самопочуття (6,3% виборів). П'яте поділили відносини з вчителем та відміна уроків (по 4,4%). Шосте місце (по 2,5%) – поділили відносини в сім'ї та перерва.

Таким чином, вивчення причини нейтрального настрою дозволило виявити знов провідну роль оцінки, як причини нормального настрою учнів (з декілька більшим відсотком експериментальної групи), подій шкільного життя (більший відсоток в контрольній групі). Учні експериментальної групи частіше пов'язують свій нормальний настрій із взаєминами з друзями, вивченням окремого шкільного предмету та з нормальним самопочуттям. В контрольній групі в три рази більший відсоток учнів мають нормальний настрій на перерві.

Питання анкети: «Що є основною причиною поганого настрою в

школі?» розкриває мотиви *негативного настрою*.

Перше місце в обох класах знов посідає оцінка (61% виборів в експериментальній групі та 68,5% – в контрольній). Друге місце займають взаємини з однокласниками (16,4% виборів в експериментальній та 17,3% – в контрольній). У контрольній групі на третьому місці відносини з вчителем (5,5%), на четвертому – вивчення нелюбимого шкільного предмету (3,9%), на п'ятому – самопочуття та відносини в сім'ї (по 0,8% виборів кожний). В експериментальній групі на третьому місці – погане самопочуття (7,5%), на четвертому – стосунки з учителем (5%), на п'ятому – вивчення предмету, який не подобається (3,8%), на останньому – стосунки в сім'ї (1,9% виборів).

Таким чином, аналізуючи конкретні причини негативного настрою можна відмітити переважну залежність поганого настрою учнів обох класів від низької оцінки та сварок із однокласниками. В експериментальному класі відмічено більш високу залежність негативного настрою учнів від поганого самопочуття, що свідчить про більшу уважність учнів до власного здоров'я. Ми вважаємо, що значну роль у такому дбайливому ставленні до проявів самопочуття грає навчання за програмою інтегрованого курсу «Довкілля» над «Щоденником спостережень», в якому є розділ, що стосується здоров'я і самопочуття.

Питання анкети: «Що тебе більш за все засмучує у школі?» розкриває мотивацію *негативного настрою*.

На першому місці в обох класах залишається оцінка. Але відсоток виборів оцінки в експериментальній групі на 15% вищий, ніж в контрольній (57,9% та 73,2% виборів). На другому місці – відносини з однокласниками, причому процент вибору в експериментальному класі майже в два рази більше (20,8%), ніж в контрольному (11,8% виборів). На третьому місці в експериментальному класі – відносини з вчителем (8,2% виборів), на четвертому – вивчення шкільного предмету, що не подобається (6,3%), на п'ятому – погане самопочуття (1,9%). В контрольній групі третє місце посідає вивчення нелюбимого предмету (5,5%), четверте – відносини з учителем (4,7%), п'яте – погане самопочуття (0,8%).

Таким чином, аналіз конкретних причин негативного настрою виявив, що найгірший настрій буває у дітей обох груп від поганої оцінки, причому в дітей контрольної групи цей показник значно вищий. Далі впливають на настрій учнів відносини з однокласниками, причому учні експериментальної групи реагують на сварки з друзями найгіршим настроєм у два рази частіше, ніж учні – контрольної. Майже вдвічі частіше зауваження та незадоволення вчителя працею дітей стають причиною найгіршого настрою учнів експериментальної групи. Найбільш помітними *тенденціями впливу на модальність настрою* можна вважати залежність настрою учнів від наступних критеріїв: оцінки, взаємин із друзями, взаємин з учителем, самопочуття (для експериментальної групи). В усіх

модальностях найвагоміший показник належить оцінці. В експериментальній групі найкращий настрій більш залежать від оцінки. У контрольній групі, навпаки, погані настрої більше залежать від негативної оцінки. На підставі цих даних можемо припустити, що в учнів контрольної групи формується переважно мотивація запобігання невдач, а інтегрований курс докільля сприяє формуванню мотивації досягнення успіху. В експериментальній групі більш помітна розбіжність залежності настрою від *взаємин із друзями*. Непорозуміння та сварки з однокласниками частіше стають причиною як найгіршого так і причиною найкращого та нормального настрою. Звертає увагу достатньо стійка тенденція до впливу *стосунків із вчителем* на динаміку настрою учнів експериментальної групи. Навіть не низька оцінка, а саме незадоволення вчителем працею та поведінкою школярів, його зауваження відображаються на зміні настрою.

Розглянемо ієрархію мотивів молодших школярів у процесі інтегрованого навчання. Порівняння ієрархії мотивів учнів контрольної та експериментальної групи виявили розбіжності в розташуванні мотивів. (Ієрархію мотивів обох груп див. у табл. 3).

Динаміка провідних мотивів контрольної групи: 1 місце – мотив функціонування (9%), 2 місце – моторно-продуктивний мотив (8%), 3 місце – мотив відтворення (7,7%). Динаміка мотивів контрольної групи з середніми рангами: 4 місце – мотив саморозвитку (7,4%), 5 місце – мотив обов'язку (7,2%), 6 місце – мотив спілкування (6,3%), 7 місце – мотив творчості (7%).

Таблиця 3 – Розподіл учнів початкової школи за ієрархією мотивів в контрольній та експериментальній групі

Контрольна група		Рангове місце мотиву	Експериментальна група	
Мотив	%		%	Мотив
функціонування	9	1	8,1	функціонування
моторно-продуктивний	8	2	8	обов'язку
відтворення	7,7	3	7,3	саморозвитку
саморозвитку	7,4	4	7,3	мовленнево-розумовий
обов'язку	7,2	5	7,2	моторно-продуктивний
спілкування	6,3	6	6,7	творчості
творчості	6,1	7	6,2	відтворення
мовленнево-розумовий	5,4	8	6	шкільного навчання
спостереження	5	9	5,9	спілкування
шкільного навчання	4,7	10	3,9	спостереження
Модальності настрою				
позитивна	9,8	1	10,2	дуже позитивна
дуже позитивна	9,5	2	10	позитивна
нейтральна	9,5	3	9,2	нейтральна

негативна	3,4	4	3,4	негативна
дуже негативна	1,1	5	0,4	дуже негативна

Динаміка слабких мотивів контрольної групи з низькими рангами: 8 місце – мовленнєво-розумовий мотив (5,4%), 9 місце – мотив спостереження (9%), 10 місце – мотив шкільного навчання (4,7%). Динаміка провідних мотивів експериментальної групи: 1 місце – мотив функціонування (8,1%), 2 місце – мотив обов'язку (8%), 3 місце – мотив саморозвитку (7,3%), динаміка мотивів експериментальної групи з середніми рангами: 4 місце – мовленнєво-розумовий мотив (7,3%), 5 місце – моторно-продуктивний мотив (7,2%), 6 місце – мотив творчості (6,7%), 7 місце – мотив відтворення (6,2%). Динаміка слабких мотивів експериментальної групи з низькими рангами: 8 місце – мотив шкільного навчання (6%), 9 місце – мотив спілкування (5,9%), 10 місце – мотив спостереження (3,9%).

На перший погляд зниження мотивів спілкування та спостереження є негативним фактором. Але якщо пригадати та співставити змістовне наповнення даних мотивів для учнів обох груп, докладно розглянутих вище, то помітна суттєва різниця. В експериментальній групі менша кількість дітей, які перш за все бажають спілкуватися з членами родини за рахунок збільшення бажаючих спілкуватися з друзями та вчителем та однокласниками. Це дає підставу припустити, що в експериментальній групі клас раніше стає для учнів референтною групою. Також звертає на себе увагу і різниця в змісті та темах спілкування учнів контрольної та експериментальної груп. При спілкуванні учні контрольної групи в декілька разів більше розмовляють про передачі, які бачили по телевізору та розповідають один одному анекдоти, а учні експериментальної групи в декілька разів більше спілкуються на теми навчання та прочитаних книг. Можна припустити, що навіть знижений мотив спілкування для учнів експериментальної групи є більш змістовним і корисним. Така ж суттєва різниця помітна в змістовному наповненні мотиву спостереження. Якщо учні експериментальної групи обирають об'єкт спостереженням з природи і більше спостерігають за оточуючим світом, то учні контрольної групи розуміють спостереження перш за все як перегляд програм телебачення («більш за все люблю спостерігати телевізор»). Як бачимо, навіть само розуміння діяльності спостереження у учнів контрольної групи не сформоване і не є правильним.

Отже, розглянуті аспекти дозволяють висунути припущення, що в експериментальній групі навіть при декілька нижчих рангових місцях даних мотивів їх розуміння та змістовне наповнення сприяє більш суттєвому і повному розвитку як мотивації навчання, так і особистості учнів.

Однакове рангове місце (перше) займає мотив функціонування, але в контрольній групі більший відсоток учнів, у яких цей мотив домінує.

Вищі рангові місця займають мотиви: саморозвитку (контрольна група – 4 рангове місце; експериментальна – 3 місце); шкільного навчання (контрольна група – 10 рангове місце; експериментальна – 8 місце); творчості (контрольна група – 7 рангове місце; експериментальна – 6 місце), обов'язку (контрольна група – 5 рангове місце, експериментальна – 2 місце); мовленнєво-розумовий (контрольна група – 8 рангове місце; експериментальна – 4 місце).

Як бачимо, найбільш помітна різниця в проявах мовленнєво-розумового мотиву та мотиву обов'язку. Можна вважати, що інтегрований курс сприяє кращому розвитку мислення, мовлення і відповідальності за свої справи. Мотив шкільного навчання також займає вище місце, що дозволяє говорити про більшу привабливість навчання для учнів, що вивчають інтегрований курс. Крім того нагадаємо, що на підставі попереднього розгляду змісту цього мотиву в експериментальній групі менше дітей обирають вивчення тільки улюбленого шкільного предмету і більше – навчання взагалі, в усіх його видах. На одне рангове місце вище в експериментальній групі і розташування мотиву творчості. Також з попереднього розгляду змісту мотиву нагадаємо, що при вивченні інтегрованого курсу значно більше дітей включають в свою творчу діяльність навчання, крім того, полюбляють складати казки, вірші, пісні. В цьому випадку можна казати про «підтримку» цим видом діяльності розвитку мовленнєво-розумового мотиву і навпаки.

На підставі вивчення ієрархії мотивів ми можемо констатувати, що у учнів контрольної групи домінуючими є мотиви функціонування, моторно-продуктивний і відтворення; в експериментальній групі домінуючими є мотиви функціонування, обов'язку і саморозвитку.

При аналізі ієрархії *модальностей настрою* учнів під час навчання звертає на себе увагу наступне. В ієрархії настроїв в контрольній групі домінує позитивний настрій, в експериментальній – дуже позитивний. Крім того, при однаковому, останньому, місці в обох групах дуже негативного настрою, в експериментальній групі він набирає меншу кількість виборів.

Інтегрований курс також впливає на розташування окремих мотивів *всередині блоків* (настроїв, змістів, рівнів і форм діяльності):

- серед *мотивів-настроїв* підвищується значущість мотиву дуже позитивного настрою і знижується значущість дуже негативного настрою;
- серед *змістовних* мотивів найбільш помітним є підвищення значущості мотиву обов'язку і зниження значущості ігрового мотиву;
- серед *мотивів-рівнів* підвищується значущість мотивів шкільного навчання і творчості, а значущість мотиву відтворення знижується;
- серед *мотивів-форм* значно підвищується вагомість мовленнєво-розумового мотиву.

Таким чином, проведене дослідження структури мотивації навчання учнів початкових класів у процесі вивчення інтегрованого курсу

«Довкілля», дозволяє зробити наступні *загальні висновки*.

1. Інтегрований курс забезпечує *включення навчання в інші види діяльності*, і це сприяє тому, що більше школярів:

вважають своєю *улюбленою справою* навчання та спілкування з однокласниками;

- включають навчання в сферу *саморозвитку*;
- люблять *спілкуватися* саме з учителем і однокласниками;
- у *шкільному навчанні* (під керівництвом вчителів) *полюбляють* відвідувати уроки серед природи, взагалі всьому навчатися, розумнішати;
- на *рівні відтворення* обирають *учбові обов'язки* і частіше допомагають один одному в навчанні;
- на *рівні творчості* обирають *навчальні завдання*;
- у *розмовах та розмірковуваннях* частіше обирають *темою* своє навчання, *шкільне життя*, *навчальні завдання*.

Також вивчення інтегрованого курсу впливає на розвиток мотивів таким чином, що менше учнів:

– в якості *справи, необхідної для інших*, обирають *власні навчальні обов'язки*;

– у *шкільному навчанні* (під керівництвом вчителів) *віддають перевагу* вивченню окремого *улюбленого шкільного предмету*.

2. В *ієрархії мотивів* виявлено:

– тенденції до *збільшення* вагомості мотивів *найкращого настрою*, *обов'язку*, *мовленнєво-розумового*, *творчості*, *шкільного навчання*;

– *не змінюється* вагомість мотивів *функціонування*, *саморозвитку*, *негативного та дуже негативного настрою*;

– *зниження* вагомості мотивів *моторно-продуктивного*, *спілкування*, *спостереження*, *відтворення*, *позитивного настрою*, *нейтрального настрою*.

2. Інтегрований курс сприяє змінам у розташуванні окремих мотивів *всередині блоків*:

– серед *мотивів-настроїв* *підвищується* значущість мотиву *дуже позитивного настрою* і *знижується* значущість *дуже негативного настрою*;

– серед *змістовних* мотивів *найбільш помітним є* *підвищення значущості* мотиву *обов'язку* і *зниження значущості* *ігрового мотиву*;

– серед *мотивів-рівнів* *підвищується* значущість мотивів *шкільного навчання* і *творчості*, а значущість мотиву *відтворення* *знижується*;

– серед *мотивів-форм* *значно підвищується* вагомість *мовленнєво-розумового мотиву*;

– *найбільш помітними тенденціями впливу на модальність* настрою можна вважати *залежність* настрою учнів від *оцінки*, *взаємин з друзями*, *взаємин з учителем* і *самопочуття*.

Отже, інтегроване навчання суттєво покращує *полімотивацію* молодших школярів, особливо сприяє: *дуже хорошему настрою* під час навчання, *рольовим та діловим іграм*, *почуттю обов'язку*, *саморозвитку*

особистості, мовленнєво-розумовій та моторно-продуктивній формам дії.

Перспективою подальших досліджень можна вважати пошук стимулів інтегрованого навчання для запобігання поганому настрою під час навчання та підсилення мотивів спілкування і такої форми дії, як спостереження, що надасть можливість ще краще збалансувати мотиваційну сферу школярів у контексті компетентнісного підходу в освіті.

Список використаних джерел

1. Дусавицкий А. К. Развитие личности в учебной деятельности. М. : Дом педагогики, 1996. 208 с.
2. Елфимова Н. В. Диагностика и коррекция мотивации учения у дошкольников и младших школьников : учеб.-метод. пособ. М. : МГУ, 1991. 108 с.
3. Максименко С. Д. Теоретичні основи побудови принципів та критеріїв психологічної організації навчання. *Психологічна організація умов розвитку суб'єктів учіння*. К. : Ін-т психології імені Г. С. Костюка, 1996. С. 9–56.
4. Маркова А. К., Матис Т. А., Орлов А. Б. Формирование мотивации учения: книга для учителя. М. : Просвещение, 1990. 192 с.
5. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников: монографія. М. : Педагогика, 1984. 144 с.
6. Моргун В. Ф. Інтедифія освіти: Психолого-педагогічні основи інтеграції та диференціації (інтедифії) навчання на прикладі шкільного циклу природничих дисциплін: курс лекцій / за ред. В. Р. Ільченко. Полтава: Наукова зміна, 1996. 78 с.
7. Моргун В. Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування. *Філософська і соціологічна думка*. К., 1992. № 2. С. 27–40.
8. Моргун В. Ф. Психологические проблемы мотивации учения. *Вопросы психологии*. 1976. № 6. С. 54–68.
9. Моргун В. Ф. Методика парних порівнянь мотивів діяльності учнів. *Психодіагностика особистості підлітка* / за ред. О. Д. Кравченко, В. Ф. Моргуна. К. : ВД «Слово», 2013. С. 53–60.
10. Моргун В. Ф. Мотивация личности в учебной деятельности. *Мотивация личности* / под ред. А. А. Бодалева. М. : Изд-во АПН СССР, 1982. С. 30–41.
11. Моргун В. Ф. Психологические условия воспитания познавательного интереса учащихся к учебному предмету: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. М., 1979. 22 с.
12. Теоретичні та методичні засади інтеграції природничо-наукової освіти основної школи: посіб. / В. Р. Ільченко та ін. К. : Вид. дім «Сам», 2017. 317 с.
13. Юдіна Н. О. Розвиток мотивації навчання молодших школярів у процесі вивчення інтегрованих курсів: дис. ... канд. психол. наук :

19.00.07. К., 2003. 204 с.

14. Я і Україна. Довкілля: підручник для 1 класу / К. Ж. Гуз та ін. Полтава : Довкілля-К, 2003. 112 с.

15. Я і Україна. Довкілля: підручник для 2 класу / Гуз К. Ж., Ільченко В. Р. Полтава : Довкілля-К, 2003. 128 с.

16. Я і Україна. Довкілля: підруч. для 3 класу / Ільченко В. Р. та ін. Полтава : Довкілля-К, 2003. 176 с.